

Jacques Le Goff, *Niezwykli bohaterowie i cudowne budowle średniowiecza*, przekład K. Marczevska, Oficyna Naukowa, Warszawa 2011, ss. 305

Jacques Le Goff jest jednym z najlepiej rozpoznawalnych mediewistów naszych czasów. Należy do przedstawicieli badaczy uprawiających historię według paradygmatu HSS (z fr. *Historie Science Sociale*, dosł. historia – nauka społeczna), a także zajmuje się rozwijaniem nowych kierunków badań nad dziejami, takich jak antropologia historyczna czy historia mentalności. Jego zainteresowania koncentrują się, na wzór francuskiej szkoły *Annales* (której jest kontynuatorem), na życiu zwykłych ludzi: ich codzienności, kultury i obyczajów, a także zachodzących przemian społecznych i gospodarczych w kontekście tak zwanej historii długiego trwania. Jacques Le Goff jest autorem takich znakomitych dzieł, jak: *Kultura średniowiecznej Europy* (Gdańsk–Warszawa 2002), *Człowiek średniowiecza* (Warszawa 2000), *Narodziny czystości* (Warszawa 1997), *Świat średniowiecznej wyobraźni* (Warszawa 1997), *Święty Ludwik* (Warszawa 2001) i wielu innych.

Niezwykli bohaterowie i cudowne budowle średniowiecza to kolejna książka Le Goffa poświęcona dziejom świata wyobraźni w kulturze Zachodu. Jak na pracę naukową ma niezwykle lekki styl, co sprawia, że nabiera mocno popularyzatorskiego charakteru, a jej treść jest przystępna dla każdego czytelnika. Książka składa się ze zbioru 20 uporządkowanych alfabetycznie esejów, będących krótkimi opisami postaci i budowli, które wytworzyła zbiorowość średniowieczna i które okazały się na tyle trwałe, że przez wieki pobudzały wyobraźnię następujących po sobie pokoleń, by w mniej lub bardziej zmienionej formie dotrzeć do czasów obecnych i istnieć nadal w umysłach nowoczesnego społeczeństwa.

Cel, który postawił sobie autor, to ukazanie cech charakterystycznych, specyfiki wyobraźni średniowiecznej. Le Goff realizuje go za pomocą wyselekcjonowanych przez siebie, najlepiej rozpoznawalnych do dzisiaj wytworów kultury owych czasów. Dobór podmiotów uzależnia od trzech cech – kategorii, najbardziej reprezentatywnych dla mentalności kulturowej ludzi wieków średnich, a mianowicie: waleczności, dworności i cudowności. Stąd w książce znajdujemy szkice poświęcone quasi-mitycznym rycerzom, takim jak Karol Wielki, Cyd oraz król Artur. Następnie czytamy o kuglarzach i trubadurach, o średniowiecznych fantazmatach, na przykład o jedno-rożcu czy wróżce Meluzynie, by w końcu dojść do opisu średniowiecznych cudów architektonicznych – katedry, zamku warownego i klasztoru. Autor postanowił wykluczyć wszelkie wytwory mające swoje źródło w czasach przedśredniowiecznych, wszelkie wyobrażenia związane z kulturą Wschodu, a także bogaty asortyment artefaktów, po to by skupić się wyłącznie na bohaterach i cudach. Sygnalizuje to zresztą

już sam francuski tytuł książki – *Héros et merveilles du Moyen Âge* (*Bohaterowie i cuda średniowiecza*).

Wszystkie szkice są przedstawieniem jedynie tropu danego zagadnienia, a nie jego pełną syntezę. Autor konstruuje je, zaczynając od dociekań, w jaki sposób doszło do zaistnienia określonego motywu – gdzie, kiedy i w jakich okolicznościach konkretna postać po raz pierwszy ukazała się na kartach historii. Następnie śledzi proces przenikania motywu do świadomości kulturowej, by móc zbadać system wartości, którego stał się on reprezentacją, jego symbolikę w odczuciu ludzi średniowiecza. Autor do pewnego stopnia podejmuje próbę scharakteryzowania mentalności ówczesnego społeczeństwa. Nie koniec jednakże na tym; dalsza część wywodu zostaje poświęcona śledzeniu kolejnych metamorfoz opisanych wyobrażeń w czasie. Le Goff przedstawia, w jaki sposób dzieła średniowiecznej umysłowości zostały zaadaptowane przez następne epoki, aż po czasy obecne. Obserwuje ich funkcjonowanie w sztuce, literaturze, teatrze i filmie, aby ukazać, jak kultura zachodnia wciąż na nowo ożywia swoje wcześniejsze wytwory i przystosowuje do aktualnych potrzeb.

Konstrukcja każdego szkicu jest przemyślana i klarowna. Niewątpliwą zaletą książki jest bogaty wykaz publikacji, w którym można znaleźć informacje o pracach poświęconych zagadnieniom wyobraźni i symboliki średniowiecznej, a także sposobom jej obrazowania w przeszłości i obecnie. W zamieszczonej na końcu książki bibliografii autor podaje, oddzielnie dla każdego szkicu, zarówno źródła, jak i literaturę przedmiotu. Le Goff załączył ponadto spis pozycji podejmujących tematykę, którą z założenia się nie zajmował w swojej książce, to jest świat wyobraźni średniowiecznego Wschodu.

Można przyjąć za uzasadnione ograniczenia, jakie autor sam sobie narzuca w kwestii doboru opisywanych przez siebie wyobrażeń. Co więcej, liczba 20 szkiców jest na tyle zoptymalizowana, że książka nie nuży ani nie kończy się zbyt szybko. Liczba podjętych kwestii i zróżnicowanie tematyki pozwalają mu także na ogólne określenie specyfiki średniowiecznego pojmowania świata, co było jego zamierzeniem, chociaż wybiórczość i zawężenie motywów do ściśle określonej grupy czyni tę charakterystykę niepełną. Autor mógłby się również pokusić o bardziej dogłębną egzegezę i analizę oraz przedstawienie szerszego spektrum funkcjonowania i oddziaływania opisywanych motywów, zarówno w samym średniowieczu, jak i w późniejszych epokach. Odnosi się wrażenie, że Le Goff podaje nam swego rodzaju migawkę – błyskawiczny proces ewolucji od narodzin do wieku dojrzałego. Warto wskazać przykład. Zaledwie 11 stron zajęło Le Goffowi opisanie przeobrażenia króla Artura od jego pojawienia się na kartach *Historia Britonum* (Historii Brytów) Nenniusa w XI stuleciu jako jednego z wojowników walczących z najeżdżającymi Brytanię Sasami do 2004 roku, gdy w filmie *Król Artur* Antoine'a Fuqua walka arturiańskiej Brytanii z Rzymianami i Saksonami została ukazana jako swoista analogia do obecnej sytuacji w Afganistanie i Iraku. Jeszcze gorzej został potraktowany Robin Hood: jego siedmiowieczne trwanie w świecie europejskiej wyobraźni zmieściło się na niecałych pięciu stronach. Nawet jak na samo poddanie interpretacyjnego tropu to niewiele. W związku z tym należy potraktować *Niezwykłych bohaterów i cudowne budowle*

średniowiecza jako wstęp do dalszych badań oraz eksplorowania tematu lub też pozycję służącą popularyzowaniu historii, sztuki i literatury.

Mimo powyższych zastrzeżeń książka jest godna polecenia i zasługuje na uwagę z kilku względów. Chociażby sama tematyka, czyli świat wyobraźni, do tej pory nie była zbyt często podejmowana przez historyków – tymczasem sam Le Goff, który poświęcił już temu zagadnieniu kilka książek, jest niewątpliwie jednym z niewielu, obok Johanna Huizingi i Michela Pastoureaux, specjalistów w tej dziedzinie. Jakkolwiek niewątpliwie znajdziemy na rynku niejedną pozycję z dziedziny historii literatury lub sztuki podejmującą opisywane przez Le Goffa wątki, jego książka jest chyba jedyną, która zestawia je wszystkie w jednym miejscu i skupia się na roli, jaką średniowieczna myśl odgrywała i odgrywa w świadomości człowieka cywilizacji szeroko pojmowanego Zachodu. Intryguje także sam stosunek autora do historii: książka ta, spełniając cele niemal popularyzatorskie, stanowi zarazem przykład historii długiego trwania. Zresztą sama definicja świata wyobraźni podana przez Le Goffa świadczy o tym, jak bardzo ta tematyka może być fascynująca: „Świat wyobraźni tworzy i zasila legendy, mity. Można go określić jako system marzeń społeczeństwa czy cywilizacji, system, który przekształca rzeczywistość w pełne namiętności wizje umysłu”¹.

Dominika Katarzyna Brzezińska

¹ Jacques Le Goff, Wstęp [w:] *Niezwykli bohaterowie i cudowne budowle średniowiecza*, Warszawa 2011, s. 8.